

Commentaar en discussie

Een slecht idee. Reactie op De Blécourts voorstel tot afbakening van antropologie en volkskunde

Ton Dekker

De eerste aflevering van de *Sociologische Gids* van dit jaar was gewijd aan het thema antropologie in Nederland. In de bijdrage van Willem de Blécourt, 'Tussen cultuur en volkscultuur. Ervaringen met volkskunde en antropologie in Nederland', stonden diens persoonlijke ervaringen als antropoloog met vooral de Nederlandse volkskundigen centraal. In zijn bijdrage stelde hij ook het onderzoeksbeleid van de afdeling Volkskunde van het P.J. Meertens-Instituut ter discussie en formuleerde hij een voorstel tot afbakening van de twee vakgebieden antropologie en volkskunde. De Blécourts artikel is een mengeling van enerzijds persoonlijke ervaringen en indrukken, anderzijds een betoog over de ontwikkelingen van het volkskundig onderzoek in Nederland. In mijn reactie zal ik niet ingaan op zijn persoonlijke ervaringen en indrukken, ook niet waar deze het P.J. Meertens-Instituut en zijn medewerkers betreffen, maar zal ik mij beperken tot het meer zakelijke deel van zijn betoog, waartegen ik een aantal ernstige bezwaren heb. In de eerste plaats vind ik dat zijn betoog onhelder is en slecht onderbouwd. De Blécourt maakt het zich veel te gemakkelijk, waardoor het niet goed duidelijk wordt wat hij precies wil en waarom. Verder vind ik dat hij een onvolledig en vooral verkeerd beeld schetst van de volkskundebeoefening aan het P.J. Meertens-Instituut.

1. Al met de eerste zin van zijn artikel begint De Blécourt het beeld op te roepen van een Nederlandse volkskunde die uit zich zelf maar geen interesse toont voor de antropologie: 'Een kleine twintig jaar geleden probeerde Jojada Verrips volkskundigen te interesseren voor antropologisch gedachtengoed'. De Blécourt doelt hiermee op de lezing die Verrips in 1975 hield op een volkskundesymposium dat gewijd was aan de verhouding tussen antropologie, geschiedenis en volkskunde. De Blécourt vermeldt echter niet dat het de Volkskundecommissie zelf was die het initiatief voor dit symposium had genomen. Het pleidooi van Verrips op dit symposium voor stimulering van 'een kennisname van elkaars studievelden, benaderingswijzen en onderzoeksresultaten' heeft mijns inziens ook wel degelijk bijgedragen tot een grotere aandacht van de Nederlandse volkskunde voor de sociale wetenschappen waaronder de antropologie. Dat blijkt niet alleen uit de hardnekkige pogingen van het P.J. Meertens-Instituut om sociaal-wetenschappelijk opgelei-

de onderzoekers aan de wetenschappelijke staf te verbinden – van de elf onderzoekers hebben er thans twee een antropologische en één een sociologische opleiding –, maar ook uit de artikelen van sociaal-wetenschappelijke onderzoekers van buiten het P.J. Meertens-Instituut die in de afgelopen jaren met grote regelmaat in het *Volkskundig Bulletin* zijn gepubliceerd. Daarnaast hebben ook vertegenwoordigers van andere disciplines zoals geschiedenis, musicologie, literatuurgeschiedenis, kunstgeschiedenis en theologie regelmatig in het *Volkskundig Bulletin* geschreven. Omdat verder zowel in de redactie als in de redactieraad van het *Volkskundig Bulletin* diverse disciplines zijn vertegenwoordigd, waaronder de antropologie, kan dit tijdschrift bezwaarlijk louter als een ‘huisorgaan’ van het P.J. Meertens-Instituut worden betiteld, zoals De Blécourt, zelf al jaren lid van de redactieraad, doet. Overigens hangt deze toegenomen aandacht voor de sociale wetenschappen in hoge mate samen met de algemene heroriëntatie binnen de internationale volkskunde vanaf de jaren zeventig. Hierdoor hebben zich binnen de Nederlandse volkskunde in de afgelopen twintig jaar fundamentele ontwikkelingen zowel qua vraagstellingen als methoden voorgedaan die het vak uit zijn vroegere isolement hebben verlost.

Terwijl de volkskunde van oudsher sterk historisch en geografisch gericht is geweest, is dit in de afgelopen decennia eveneens ingrijpend veranderd. De Nederlandse volkskunde houdt zich in toenemende mate, maar natuurlijk niet uitsluitend, met de hedendaagse cultuur bezig. Diverse onderzoeksprojecten (onder andere betreffende paasvuurgebruiken, voeding, volksreligiositeit, carnavalsviering, popmuziek, volksverhalen en culturele identiteit), inmiddels met publikaties afgesloten of nog lopend of zojuist gestart, zijn op het heden gericht. Daarbij gaat het er allang niet meer om alleen de geografische verspreiding van culturele verschijnselen in kaart te brengen en dat kaartbeeld vervolgens te verklaren. In het onderzoek nemen functie en betekenis van culturele verschijnselen voor mensen een prominente plaats in en wordt getracht deze in een bredere maatschappelijke context te plaatsen. Diverse medewerkers van de afdeling Volkskunde hebben deze ontwikkelingen binnen de Nederlandse volkskunde geschetst (onder anderen Dekker en Post). De Blécourt hat dit naar mijn mening ten behoeve van de nuance toch dienen te vermelden.

2. Juist in de afgelopen jaren is onder leiding van het voormalige, in 1994 vertrokken afdelingshoofd Paul Post het beleid van een open opstelling naar andere vakgebieden en van interdisciplinaire samenwerking krachtig uitgedragen. Ik kan niet begrijpen waarom De Blécourt deze bereidheid tot interdisciplinaire samenwerking nu als een teken van desoriëntatie van de volkskundigen van het P.J. Meertens-Instituut beschouwt. De vernieuwingen die zich in de afgelopen jaren op het P.J. Meertens-Instituut hebben voorgedaan, bestempelt hij als een ‘transformatie van de afdeling volkskunde tot een onderzoeksinstituut voor cultuurgeschiedenis,

dat zo langzamerhand zijn unieke trekken begint te verliezen'. Ik vind het in de eerste plaats verbazingwekkend dat in de wetenschap een open opstelling tegenover andere disciplines zo negatief wordt beoordeeld. Samenwerking tussen disciplines hoeft immers niet te leiden tot verlies van eigen identiteit, zeker niet waar die samenwerking het immense en zeer gevarieerde terrein van de Nederlandse cultuur betreft. Waar het onderzoek zich zowel historisch als in deze tijd op zo uiteenlopende terreinen van de cultuur beweegt zoals liederen en verhalen, bedevaarten, kleding, feestcultuur, magie en materiële cultuur, is een open opstelling naar andere disciplines geboden en wordt samengewerkt waar dat nodig is. Zo wordt bijvoorbeeld in het project van het historisch liedonderzoek door het P.J. Meertens-Instituut samengewerkt met neerlandici, en participeren in het kader van het project Bedevaarten in Nederland liturgiewetenschappers. Binnen de multidisciplinaire, recentelijk opgeheven Studiegroep 'Hekserij en toverij in Nederland' – opgeheven omdat een aantal belangrijke doelstellingen is verwezenlijkt – is onder leiding van Marijke Gijswijt-Hofstra op een vruchtbare wijze samengewerkt door onder anderen volkskundigen, historici, antropologen en theologen. De Blécourt en ik zijn daar beiden lid van geweest.

3. Wat De Blécourt precies onder de 'unieke trekken' van het P.J. Meertens-Instituut verstaat, die verloren dreigen te gaan, maakt hij helaas niet duidelijk. Zijn betoog is op dit punt opmerkelijk vaag. In zijn betoog spelen die unieke trekken echter wel een centrale rol, want om die te redden stelt hij aan het eind van zijn artikel een herdefiniëring van de volkskunde voor. Ik denk dat het vooral de verbreding, en in mijn ogen verrijking, van aanpak, probleemstelling en werkterrein van de Nederlandse volkskunde in de laatste jaren is die De Blécourt niet schijnt te willen accepteren. Op een wat omslachtige manier komt hij tot de conclusie dat de doelstelling van de volkskunde beknot dient te worden.

De Blécourt begint met een aanval op het begrip volkscultuur waarmee ook tegenwoordig nog, anders dan hij beweert, veelal het object van de volkskunde wordt aangeduid, terwijl men toch heel goed op de hoogte is van alle discussies rond dit begrip. De Blécourt stelt dat volkscultuur door cultuur vervangen dient te worden, waarbij hij zich baseert op een simplistische, wat provocerende uitspraak van de volkskundige J.J. Voskuil, hoofd van de afdeling Volkskunde in de periode 1957-1987, dat 'er geen volk is en geen volkscultuur en dat er derhalve ook geen volkskunde mogelijk is, in de letterlijke betekenis van het woord' (Voskuil, *Na-woord* bij een artikel van De Blécourt in het *Volkskundig Bulletin* 11 (1985) 49-50). Als we het begrip volkscultuur zouden vervangen door cultuur, dan zou 'volkskunde' volgens De Blécourt gedefinieerd kunnen worden als de 'studie van cultuur in Nederland' (p. 84). Deze redenering laat volgens hem zien dat 'een eventueel inhoudelijke scheiding tussen antropologie en volkskunde tamelijk dubieus is' (p. 82).

Zonder hier nu uitvoerig op die inhoudelijke scheiding in te gaan wil ik in de eerste plaats opmerken de 'studie van cultuur in Nederland' een nogal royale omschrijving van het vakgebied te vinden die de communicatie hierover beslist niet vergemakkelijkt. De omschrijving is zelfs zo ruim dat diverse disciplines hieronder kunnen vallen, niet alleen volkskunde en antropologie, maar ook bijvoorbeeld geschiedenis, literatuurgeschiedenis, vrijetijdswetenschap, musicologie en kunstgeschiedenis. Door zijn rigide afwijzing van de term volk wenst De Blécourt als logische consequentie ook niet meer te spreken over samenstellingen met volk zoals volksverhalen. Maar omdat verhaal zonder 'volk' natuurlijk veel te ruim is, gaat hij consequent over 'volksverhaal' spreken. Geen fraaie oplossing voor dit eerste kleine praktische probleem dat zich bij zijn oplossing aandient. Verder denk ik dat De Blécourt ten onrechte de vraagstellingen van disciplines buiten beschouwing laat. Wat willen de volkskunde en de antropologie nu precies van de Nederlandse cultuur te weten komen? Die vraagstellingen bepalen uiteraard in hoge mate de inhoud van een discipline.

4. Deze onpraktisch royale 'definiëring' van het object van de volkskunde en de antropologie leidt ertoe dat volkskunde en antropologie op papier hetzelfde lijken te doen: ze bestuderen allebei de 'cultuur in Nederland'. Daarom pakt verderop in zijn artikel De Blécourt het thema van het object van de volkskunde weer op: 'Bovendien komt het me voor dat de eerder geopperde omschrijving van volkskunde als de studie van cultuur binnen Nederland wel eens te veel antropologisch georiënteerd zou kunnen zijn. Op inhoudelijke (antropologische) gronden zijn meer disciplines samen te voegen en het lijkt mij niet de bedoeling dat discussies en uitwisseling van wetenschappelijke resultaten een nabootsing van antropologisch onderzoek of zelfs het verdwijnen van de afdeling volkskunde ten doel moeten hebben' (p. 90-91). De oplossing die De Blécourt vervolgens voor dit door hem zelf gecreëerde probleem bedenkt, is een 'tamelijk rigide afbakening van de twee vakgebieden'. Die komt er kennelijk op neer dat de volkskunde weer een stapje terug moet doen: 'Wanneer na het interregnum van Post de door Voskuil ontwikkelde lijnen worden doorgetrokken zou er zelfs een nieuw vakgebied kunnen ontstaan, dat misschien beter is te omschrijven als "culturele geografie" dan als volkskunde' (p. 94). Wat die door Voskuil ontwikkelde lijnen precies zijn, wat dat 'nieuwe' vakgebied precies inhoudt, en waarom het beter zou passen bij de antropologie dan de volkskunde zoals die nu op het P.J. Meertens-Instituut wordt beoefend, wordt helaas niet duidelijk toegelicht. Indirect kan ik uit zijn tekst wel afleiden in welke richting De Blécourt denkt, wanneer hij spreekt over het niet tot stand komen van een 'zinvolle wisselwerking tussen een gesitueerde antropologische micro-analyse en een thematische volkskundige aanpak op nationaal niveau' (p. 92). Zou hij nu echt bedoelen dat de volkskunde zich weer moet gaan beperken tot het tekenen en verklaren van de nationale verspreiding (skaarten) van culturele

verschijnselen? Ik vrees van wel. De door hem voorgestelde naam van dit nieuwe vak, culturele geografie, duidt daar ook op. Zijn voorstel houdt een fatale beknutting van het vak in. Om een concreet voorbeeld te geven: de volkskunde zou zich dan met een fenomeen als carnaval alleen op nationaal niveau mogen bezighouden en geen micro-onderzoek mogen doen naar de carnavalsviering op plaatselijk niveau, zoals onlangs Carla Wijers, verbonden aan ons instituut, in het kader van een promotieonderzoek in twee Limburgse plaatsen heeft gedaan (*Prinsen en clowns in het Limburgse narrenrijk: het carnaval in Simpelveld en Roermond 1945-1992*. Amsterdam 1995). Dat zou dan door een antropoloog moeten worden gedaan. Een ander voorbeeld: zou de volkskunde zich wel met de geografische verspreiding van volksverhaal- en liedtypen mogen bezighouden, maar zich niet mogen richten op een bepaalde verteller of zanger, diens repertoire en plaats in de samenleving? Door het oprichten van dergelijke tussenschotjes zou binnen de volkskunde niet meer op een zinnige wijze gewerkt kunnen worden. Ik denk dat De Blécourt zich hier ook ten onrechte op Voskuil beroept. Deze is in de loop van de jaren namelijk steeds meer het belang van lokaal micro-onderzoek door de volkskunde gaan inzien.

Met het voorstel van De Blécourt zou de volkskunde, althans de Nederlandse, weer terug zijn op haar beginpunt en niveau in 1934: het project van de Nederlandse volkskunde-atlas. De aansluiting met de huidige internationale volkskunde zou volledig verbroken zijn. Hiermee wil ik overigens niet de indruk wekken dat de geografische volkskunde een volstrekt gepasseerd station in het wetenschappelijk onderzoek zou zijn. De geografie van culturele verschijnselen draagt niet alleen bij tot de kennis van innovatieve factoren en gebieden, verspreidingswegen en intermediairs, maar biedt ook inzicht in de mate van receptie van culturele verschijnselen en in hun maatschappelijke verankering.

Het bestuderen van culturele verschijnselen in hun maatschappelijke context is een essentieel aspect van het volkskundig onderzoek. Micro-onderzoek maakt hiervan deel uit. Het lijkt mij onzinnig om het eruit weg te snijden omdat het als methode ook in een ander vakgebied wordt toegepast. Indien we op deze wijze het wetenschappelijk bedrijf gaan verkavelen, zou de volkskundige, maar evengoed de antropoloog, het historisch archiefonderzoek weer aan historici moeten overlaten. Een dergelijke rigide afbakening tussen disciplines dwars door culturele fenomenen heen belemmert mijns inziens de vrije ontwikkeling van het wetenschappelijk onderzoek en vormt daardoor geen goede basis voor een vruchtbare vorm van samenwerking tussen disciplines.

Met de conclusie van het betoog van De Blécourt ben ik het dus niet eens. Bovendien vind ik het nauwelijks met argumenten onderbouwd. Zo maakt hij helemaal niet duidelijk wat op dit moment precies de afbakeningsproblemen zijn tussen an-

tropologie en volkskunde. Beide vakken houden zich volgens hem dan wel bezig met de 'cultuur in Nederland', maar dat houdt natuurlijk niet automatisch in dat er ook een afbakeningsprobleem is. Het weinige dat hij hierover zegt, is bovendien tegenstrijdig. De Blécourt suggereert in de laatste zin van zijn artikel dat antropologen de volkskunde als een 'te koloniseren gebied' zouden beschouwen en dat de door hem voorgestelde herdefiniëring van de volkskunde in culturele geografie hieraan een eind zou maken. Dit lijkt mij overigens een dubieuze manier om dit probleem, zo het al zou bestaan, op te lossen. Maar elders in zijn artikel merkt hij weer op dat antropologie en volkskunde verschillende vraagstellingen hebben en dat daardoor de wederzijdse belangstelling voor elkaars produkten gering zou zijn (p. 94). Als dat zo is, en als die vraagstellingen zinnig zijn, waarom moeten die disciplines dan via een 'rigide afbakening' op elkaar afgestemd worden en wel via een koerscorrectie van de volkskunde? Het blijft allemaal onuitgesproken en dat is niet bevorderlijk voor een constructieve discussie over dit onderwerp.